

Serfőző Szabolcs

CENNERNÉ WILHELMB GIZELLA (1921–1995)

A „PORTRÉIKONOGRÁFUS”

Cennerné Wilhelmb Gizella – pályatársa, Rózsa György (1925–2008) mellett – a szisztematikus magyar történeti ikonográfiai kutatások másik hazai úttörője volt. Mindketten a magyar történelemmel kapcsolatos 16–19. századi ábrázolások vizsgálatának szentelték fél évszázadot átívelő kutatói pályájukat, s mindvégig a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának munkatársai voltak.

Wilhelmb Gizella 1939–1944 között a Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténet szakán folytatta tanulmányait. Bölcsészdoktori értekezését Gerevich Tibor témavezetése mellett az elsősorban történeti festőként számontartott Than Mórról írta 1944-ben.¹ Ettől kezdve öt évtizeden át a magyar történeti tárgyú eseményábrázolásokat és portrékat kutatta. 1946 októberétől a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának munkatársa volt, ami a magyar történelem 15–19. századi képes forrásainak legjelentősebb és legteljesebb gyűjteménye. Wilhelmb Gizella négy évtizeden át hűséges munkatársa – 1962-től tudományos főmunkatársa – volt a Történelmi Képcsarnoknak, innen is vonult nyugdíjba 1985-ben. Pályája egészét ez a hivatástudat jellemezte, rendkívüli kitartással, alázattal és feyelemmel végezte muzeológusi munkáját.

Muzeológusként a Történelmi Képcsarnok grafikai gyűjteményét gondozta, amelynek (leltározott) állománya pályafutása alatt közel kétszeresére nőtt: az 1946-ban mintegy 22.500 lapból álló gyűjtemény nyugdíjba vonulásakor, 1985-ben már 41.500 tételt számlált. A gyarapodás különösen intenzív, több mint 11.000 tétel volt a második világháborút követő másfél évtizedben. Az 1949-ben megszűnt Országgyűlési Múzeumból közel 4.200 metszet és karikatúra került a Történelmi Képcsarnokba, de más intézmények – a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztálya, az Iparművészeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár vagy MTA Könyvtár, valamint az MNM Történeti Osztálya – is közel ezer grafikát adtak át a Történelmi Képcsarnoknak gyűjteményeik profiltisztítása nyomán. Mintegy 5000 tételt leltároztak a Történelmi Képcsarnokban 1953–1959 között régebbi eredetű „törzsanyagként”, amelyek között a Nemzeti Múzeum Könyvtárától 1884-ben átvett, addig leltározatlan metszetek épp-

¹ Wilhelmb Gizella: *Than Mór, 1828–1899*. Budapest, 1944 (A Budapesti Király Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai, 85.). Huszonhárom évesen írt Than-monográfiájának átdolgozott változatát a Képzőművészeti Alap később kétszer, 1953-ban és 1982-ben is kiadta.

1. Wilhelmb Gizella a Nemzeti Múzeum *Magyarország története a honfoglalástól 1849-ig* című állandó kiállításának megnyitásán, 1967. június 1-jén. MNM Adattár, Múzeumtörténeti Gyűjtemény, ltsz. 613. Karáth József felvétele. © Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

úgy szerepeltek,² mint duplum példányok vagy az Egyetemi Nyomdából származó rézlemezek.³ További mintegy 500, államosított kastélyokból származó tétel került a grafikai gyűjteménybe 1950 körül a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága és a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja átadásaként.

² 1884-ben a Nemzeti Múzeum könyvtára teljes, 15.310 darabból álló metszetgyűjteményét átadta az újonnan megalakult Történelmi Képcsarnoknak. (Ld. *Vasárnapi Ujság*, 1885, 19. sz., 312.) Bár az 1870-es években, vedutakötetének előkészítése során Bubics Zsigmond részlegesen rendezte a gyűjteményt (vö.: Bubics Zsigmond: *Magyarországi várak és városoknak a. M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*. Budapest, 1880. Előszó), ám nem készült róla tételes jegyzék, az anyag leltározása csak a Történelmi Képcsarnokban kezdődött meg. 1885-ben „a Nemzeti Múzeum könyvtárától átvett lajstromozatlan metszetek közül mintegy 3000 lapnak részletes czédula-katalógusa készült el.” (Ld. *A Vallás és Közoktatásügyi M. Kir. Miniszternek a közoktatás állapotáról szóló tizenötödik jelentése*. Budapest, 1886. 348.) A Nemzeti Múzeum könyvtárától átvett, részben a gyűjtemény 19. századi bélyegzőjével is lepecsételt metszetek teljes körű nyilvántartásba vételére végül csak 1958–1959-ben, egy 1958-ban országosan elrendelt múzeumi revízió nyomán került sor.

³ A Történelmi Képcsarnok gyűjteményében mintegy 500 db 17–18. századi réz nyomólemezzel, azaz rézmetszetekhez készült nyomódúc található. Ezek nagy része a nagyszombati egyetemi nyomdából származik, s valószínűleg a Magyar Királyi Egyetemi Nyomdából kerültek a MNM Régiségtárába, annak kapcsán, hogy a nyomda 350 éves jubileuma alkalmából 1927 őszén kiállítást rendeztek a Nemzeti Múzeum dísztermében. Varjú Elemér, az MNM Érem- és Régiségtárának vezetője a rézlemezek egy részéről új levonatot készíttetett, amelyeket *Műlapok a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztályában őrzött régi rézmetszetű dúcokról*, illetve *Tíz régi magyar arckép* címmel adott ki 1932-ben és 1934-ben. Az addig leltározatlan rézlemezeket a Képcsarnok 1958-ban vette nyilvántartásba. Ld.: Rózsa György – Wilhelmb Gizella: *A Magyar Történelmi Képcsarnok rézlemez-gyűjteménye. Folia Archaeologica*, 11. 1959. 197–206.

Ennek a tekintélyes gyarapodásnak a feldolgozását, leltározását és rendezését nagyrészt Wilhelmb Gizella végezte el, a Vayer Lajos által 1938 körül kialakított rakatári rendet követve,⁴ műfajonként, ábécérendben osztva be a lapokat a gyűjteménybe. Ennek szempontrendszerét pályája kezdetén még magától Vayertől sajátította el, aki 1950-ig volt a Történelmi Képcsarnok osztályvezetője. Wilhelmb Gizella egy 1948-as önéletrajza szerint 1946-tól önkéntes gyakornokként, Vayer munkatársaként részt vett a Történelmi Képcsarnok grafikai gyűjteményének „katalogizálásában és újrendezésében.”⁵

A Történelmi Képcsarnok grafikai gyűjteménye az 1960-tól a rendszerváltásig tartó három évtizedben is intenzíven gyarapodott, évente átlagosan 200 tétellel, összesen mintegy 6800 darabbal. Ezek nagy részét különböző magánszemélyektől,⁶ kisebb számban BÁV aukciókon és antikváriumokban vásárolta a Történelmi Képcsarnok, átlagosan évi 50–80 ezer forint értékben.⁷ A Történelmi Képcsarnokot 1963-tól vezető Rózsa György és Wilhelmb Gizella rendszerint együtt terjesztették a főigazgatóság elé a vételi javaslatokat, majd utóbbi maga leltározta a megvásárolt grafikai műveket.⁸ Wilhelmb Gizella tehát jelentős „nyomot” hagyott a Történelmi Képcsarnok gyűjteményén és annak történetében, hiszen a látványos gyarapodás nagyrészt az ő és Rózsa György agilitásának, valamint a Nemzeti Múzeumot 1951–1986 között igazgató Fülep Ferenc (1919–1986) érdekérvényesítő képességének tudható be.⁹

Muzeológusi munkájának részeként Wilhelmb Gizella számos kiállítást rendezett pályája során. Az egyik legkorábbi a Than Mór életművét bemutató tárlat volt 1953-ban a Károlyi-palotában, a volt Fővárosi Képtár (ekkor a Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtára) kiállítóterében.¹⁰ 1959-ben társrendezőként vett részt a gyűjtemény legnevezetesebb darabjait felvonultató *75 éves a Történelmi Képcsarnok* című kiállításban.¹¹ A következő három évtizedben számos kisebb tárlatot rendezett a Nemzeti Múzeumban: 1964-ben a költő Zrínyi Miklósról, halálának 300 évfordulója alkalmából,¹²

⁴ Vayer Lajos: A Magyar Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteménye. *Magyar Könyvszemle*, 64. 1940. 283–285.

⁵ MNM Történelmi Képcsarnok, Irattár, 15/1947.

⁶ A Történelmi Képcsarnok ebben az időben gyakran vásárolt Pastinszky Miklós (1914–1986) jogász-műkereskedőtől, aki főleg hagyatékokból közvetített jó minőségű műveket, valamint dr. Nagyszokolai Béla műgyűjtőtől.

⁷ A rendszerváltást követő időben jelentősen csökkent a műtárgyvásárlásra fordítható összeg, miközben „kinyílt” a hazai műkereskedelmi piac, így a grafikai gyűjtemény gyarapodása 1990–2021 között mindössze 826 tétel.

⁸ A vásárlásokkal kapcsolatos iratok a Történelmi Képcsarnok irattárában találhatóak.

⁹ Hasonlóan jelentős volt az 1960–1990 közötti gyarapodás például az Ötvösgyűjteményben is. (Köszönöm az adatot Kiss Erikának.)

¹⁰ Wilhelmb Gizella – Bíró Béla: *A Than Mór emlékkiállítás katalógusa*. Budapest, 1953.

¹¹ *A Magyar Történelmi Képcsarnok emlékkiállításának (1884–1959) katalógusa*. A kiállítást rendezték: Fejős Imre, Cenner Gyuláné, Rózsa György és Szakács Margit. Budapest, 1959.

¹² Kiss Károly: Zrínyi-emlékek a Nemzeti Múzeumban. *Magyar Nemzet*, 1964. március 17., 4.; Zrínyi emlékkiállítás a Nemzeti Múzeumban. *Népszabadság*, 1964. április 1., 9.

1974-ben 350 év történelmi karikatúráiból,¹³ 1991-ben pedig történeti viseletképekből *Népvisélet grafikákon* címmel.¹⁴

Az 1970-es évek végétől a Történelmi Képcsarnok jó együttműködést ápolt Gerda Mraz (1940–2019) osztrák történésszel, aki az 1971-ben Kismartonban megalakult Institut für Österreichische Kulturgeschichte, majd az abból létrejött – s 1994-ben megszűnt – Museum Österreichischer Kultur igazgatója volt, s számos nagyszabású tematikus kiállítást rendezett.¹⁵ Wilhelmb Gizella ezek közül több magyar vonatkozású kiállításban és azok katalógusában is közreműködött. Ezek sorát 1980-ban a Mária Terézia halálának kétszázadik évfordulója alkalmából a féltornyai (Halbturn) kastélyban rendezett tárlat nyitotta,¹⁶ amelyre számos hazai közgyűjtemény is kölcsönzött, mivel Magyarországon nem készült kiállítás a jubileumra. Ezt követte az 1982-ben a kismartoni volt ágostonos apácakolostorban bemutatott Haydn-kiállítás,¹⁷ majd 1989-ben portrékiállítás, amely Zrínyi Miklóstól II. Rákóczi Ferencen át Batthyány Lajosig magyar történelmi személyiségek portréin keresztül villantotta fel Magyarország és Ausztria történeti „házasságának” egy-egy „jelenetét”.¹⁸ Az 1991-es kismartoni „Sisi-kiállítás” a következő évben, a kiegyezés és az 1867. évi koronázás 125. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeumban is bemutatták. A kiállításához kétnyelvű katalógus is készült, benne Wilhelmb Gizellának a királyné magyarországi ábrázolása-it áttekintő tanulmányával.¹⁹

Öt évtizedes pályafutása alatt gazdag tudományos életművet hozott létre: publikációinak jegyzéke több mint 100 tételből áll, s ebből mintegy 25 idegen nyelven, részben külföldi konferenciakötetekben jelent meg, amelyek nemzetközileg is ismertté tették a magyar történeti ikonográfiával kapcsolatos kutatási eredményeit.

Publikációiban a Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteményének szinte minden tematikus egységével foglalkozott, vedutákkal és viseletképekkel éppúgy, mint az 1930-as évek karikatúráival.²⁰ Kezdetben 19. századi magyar festők és grafikusok munkássága állt érdeklődése előterében. Az 1950-es években elkészítette a magyarországi litográfusok teljességre törekvő oeuvre-katalógusát, amely Gerszi Teréznek a technika

¹³ Lóska Lajos: Történelmi karikatúrák. *Népszabadság*, 1974. november 27., 7.

¹⁴ K. M. [Kádár Márta]: Népvisélet grafikákon. *Élet és Tudomány*, 1990. október 12. 1306.

¹⁵ Pályaképét ld.: Heide Dienst: Gerda Mraz †. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 127. 2019. 529–532.

¹⁶ *Maria Theresia als Königin von Ungarn*. Hrsg. Gerda Mraz. Eisenstadt, 1980.

¹⁷ *Joseph Haydn und seiner Zeit*. Hrsg. Gerda Mraz. Eisenstadt, 1982.

¹⁸ *Ungarn und Österreich: Szenen einer „Ehe“*. Hrsg. Gerda Mraz. Eisenstadt, 1989.

¹⁹ Huldigung und Nachruf. Königin Elisabeth in der bildenden Kunst / A képzőművészet szerepe Erzsébet királyné tiszteletének és kegyeletes emlékezetének ábrázolásában. *Elisabeth, Königin von Ungarn / Erzsébet, a magyarok királynéja*. Hrsg. Gerda Mraz / A magyar nyelvű változatot szerk. Cennerné Wilhelmb Gizella. Wien 1991. 27–37; 168–176.

²⁰ Cennerné Wilhelmb Gizella: Ráckeve látképe és a Csepel-sziget térképe a XVII. század végéről. *Studia Comitatus*, 1. 1972. 129–134.; Uő: XVI–XIX. századi grafikus viseletsorozatok: Közép-Európa nemzeti-ségei életének és társadalmi helyzetének képes forrásai. *Folia Historica*, 1. 1972. 23–43.; Uő: A harmincas évek karikatúráival gazdagodott Nemzeti Múzeum. *Magyar Nemzet* 1975. szeptember 5., 4.

2. Wilhelmb Gizella Batthyány utcai lakásának nappalijában, 1983. november 2-án

19. századi történetét áttekintő tanulmánya függelékeként jelent meg.²¹ A mintegy 100 oldal terjedelmű katalógus összeállítása olyan teljesítmény, amelynek jelentősége Pataky Dénes hasonló volumenű rézmetszet-katalógusához mérhető.²²

Az 1950-es évek közepétől a magyar történelemmel kapcsolatos sokszorosított grafikai eseményábrázolások és a 16–17. századi portrémetszetek kerültek Wilhelmb Gizella kutatásainak fókuszába. Több bécsi, augsburgi és flamand rézmetsző – Egidius Sadeler (1570–1629), Martino Rota (Koluníc) (1520 k.–1583), Elias Wideman (1619–1652) és Dominicus Custos (1560–1612) – magyar vonatkozású portrémetszeteit dolgozta fel monografikus jelleggel.²³

²¹ Cennerné Wilhelmb Gizella: A magyar litográfiák katalógusa. In: Gerszi Teréz: *A magyar kőrajzolás története a XIX. században*. Budapest, 1960. 115–222.

²² Pataky Dénes: *A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig*. Budapest, 1951

²³ Cennerné Wilhelmb Gizella: Egidius Sadeler magyar arcképei. *Folia Archaeologica*, 6. 1954. 153–156.; Uő: Martino Rota magyar arcképei. *Folia Archaeologica*, 7. 1955. 157–163.; Uő: Über die ungarischen Porträtfolgen von Elias Widemann. *Acta Historiae Artium*, 4. 1957. 325–348.; Uő: Der Augsburger Kupferstecher Dominicus Custos und Ungarn. *Folia Archaeologica*, 18. 1967. 227–249.

A 17. századi magyar csataképekkel kapcsolatos első tanulmányában, amelynek tárgya az augsburgi Wilhelm Peter Zimmermann (műk. 1589–1630) 1603-ban megjelent, a tizenöt éves háború történetét illusztráló rézkarcsorozata,²⁴ még ugyancsak a monografikus megközelítés jutott érvényre, későbbi írásaiban ugyanakkor már inkább a tematikus rendszerezési elv érvényesült. Ezen tanulmányaiban egy-egy kiemelkedő magyar történelmi személyiség vagy esemény ábrázolásait gyűjtötte össze és elemezte, amelyekhez függelékként gyakran az emlékanyagot áttekintő katalógus is társul.²⁵ Wilhelmb Gizella tehát a diszciplína pozitívista hagyományaira alapozva elsősorban rendszerező jellegű, analitikus kutatásokat folytatott. Tanulmányainak célkitűzése a vizsgált téma emlékanyagának, azaz egy-egy személy vagy esemény ábrázolásainak katalogizálása, pontos leírása, datálása, attribúciója és egymáshoz való viszonyának tisztázása, az előképek, másolatok és változatok meghatározása. A segédtudományként felfogott történeti ikonográfia feladata tehát ebben a megközelítésben a szó eredeti értelmében vett *képleírás*, a történeti tárgyú ábrázolások képi forrásként történő feldolgozása, átengedve a történettudománynak az interpretációt és a tágabb politikai és társadalmi kontextus felvázolását, a (képi) forrásokból kirajzolódó összkép elemzését.

Történeti ikonográfiai kutatásainak szempontrendszerét Wilhelmb Gizella Vayer Lajos egy 1956. május 31-én tartott akadémiai előadásához kapcsolódó hozzászólásában így fogalmazta meg: „*a magyar történeti ikonográfia anyaga nagyobb hányadában művészileg csekély kvalitású, megszólaltatásához tehát nem elegendő a kizárólagos művészettörténeti módszer alkalmazása, hanem szükséges a történettudomány speciális szempontjainak érvényesítése is. Külön nehézséget jelent az, hogy a magyar történelmi ábrázolások nagy részét külföldi mesterek készítették, műveik tehát csak másodlagos szemlélettel tükrözik a hazai eseményeket. Az ilyen alkotások vizsgálatánál mindig szem előtt kell tartani a művész helyzetét, saját magának, illetve az őt befolyásoló köröknek politikai állásfoglalását. Mindig meg kell nézni azt az adott történelmi pillanatot, amelyben a mű megszületett, és azt a tendenciát, amelyet segíteni, illetve illusztrálni volt hivatott. A történeti ikonográfiában tehát a komplex módszer az anyag hiteles megszólaltatása érdekében nélkülözhetetlen.*”²⁶ Később két önálló tanulmányban is foglalkozott a hazai (kora újkori) történeti ikonográfiai emlékanyag általános jellemzőivel,²⁷ illetve a történeti ikonográfia módszertanával, történeti

²⁴ Cennerné Wilhelmb Gizella: Wilhelm Peter Zimmermann magyar vonatkozású rézkarcsorozatai. *Folia Archaeologica*, 9. 1957. 187–203.

²⁵ Cennerné Wilhelmb Gizella: A XVI–XVIII. századi magyarországi parasztlázadások grafikus ábrázolásai. *Folia Archaeologica* 12. 1960. 259–271.; Uő: Zrínyi Miklós, a költő hadjáratainak grafikus ábrázolásai. *Folia Archaeologica*, 13. 1961. 223–234.; Uő: A Zrínyi-család törökellenes harcai a XVI–XVIII. század képzőművészetében. *Szigetvári Emlékkönyv*. Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulójára. Szerk. Rúzsás Lajos. Budapest, 1966. 345–364.; Uő: Báthory Zsigmond moldvai hadjáratának egykorú grafikus emlékei. *Folia Historica* 2. 1973. 57–67.

²⁶ [Wilhelmb Gizella hozzászólása] Vayer Lajos A művészettörténet módszerének főbb kérdései. *Az MTA Társadalmi- Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 8. 1956. 86.

²⁷ Cennerné Wilhelmb Gizella: A magyar történelem képes forrásainak sajátosságai. *Művészettörténeti*

segédtudományként bemutatva a diszciplínát.²⁸ Meghatározása szerint „a történeti ikonográfia tárgya általános értelemben minden a múltból fennmaradt ábrázolás, tekintet nélkül alkotójuk művészi hírnevére, teljesítményére, valamint a dokumentum művészi színvonalára. A történeti ikonográfia feladata az ábrázolt források módszertanilag helyes használatának és az abból fakadó, a történeti múlt autentikus, sokoldalú és életszerű rekonstrukciójának kidolgozása. [...] A képes ábrázolás vizsgálatának kiindulópontja a hitelesség és a forrásérték meghatározása [...] annak tisztázása, mikor készült a mű, egykorú-e az ábrázolás tárgyával, [...] Az ábrázolás korának, forrásértékének és egykori céljának meghatározása után kezdetük meg annak kifejtését, milyen tárgykörben egészíti ki az írásos dokumentumokat a kép a maga vizualitásával, a tárgyi emlékek sokrétű megjelenítésével.”²⁹

Wilhelmb Gizella - Rózsa Györggyel párhuzamosan - számos „személyi ikonográfiát” is összeállított, amelyekben egy-egy történelmi személyiség - Hunyadi János, Bethlen Gábor, Thököly Imre, Hadik András, Tompa Mihály, Görgey Artúr, Deák Ferenc, Görgey Artúr, Teleki László és Batthyány Lajos - korabeli és későbbi ábrázolásait rendezte portréikonográfiai katalógusba.

Egy 1991-es interjúban élete egyik legszebb feladataként emlékezett a *Magyarország történetének képeskönyve, 896-1849* címmel 1962-ben megjelent ismeretterjesztő jellegű albumra. A több mint 300, rövid képmagyarázat kísért képet - nagyrészt a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében őrzött művek reprodukcióit - tartalmazó kötet máig Wilhelmb Gizella legnépszerűbb és legnagyobb hatású műve. Egy korabeli recenzió így méltatta munkáját: „Egy kép: ezer szó - s mi mindent mondhatnak el a képek sűrű rajai, ha tudós gonddal válogatják, rendezik anyagukat, világítják meg vonatkozásaikat [...] Cennerné Wilhelmb Gizella nem elégedett meg a műtörténész-ikonográfus fáradságos, de egysíkú gyűjtő, selejtező, közlő tevékenységével. Nem elégedett meg ezzel, hanem azonfelül, hogy a 896- tól 1849-ig terjedő hazai századok tragikus ábraszegénységéből illusztrációk százainak gazdag változatosságát bányászta elő, történelmünk képbe rögzíthető emlékeit egész sereg eddig lappangó vagy fel nem ismert társadalom- és termeléstörténeti dokumentummal dúsította.”³⁰

Az 1980-as évek elejétől a kora újkori magyarországi portréfestészet vált fő kutatási témájává, s elsősorban a Történelmi Képcsarnok festménygyűjteményében őrzött főúri ősgalériák foglalkoztatták.³¹ Ennek eredményeként rendezte meg 1988-

Értesítő, 33. 1984, 6-11.

²⁸ Cennerné Wilhelmb Gizella: Történeti ikonográfia. *A történelem segédtudományai*. Szerk. Kállay István. Budapest, 1986. 333-346.

²⁹ Uo., 339.

³⁰ Békés István: Magyarország Történetének Képeskönyve. *Népszabadság*, 1962. december 21. 9. Egy másik recenzió ugyancsak a kötet fő érdeméért értékeli, hogy „az ismert, kiemelkedő kvalitású műtárgyak képei mellett, számos, eddig publikálatlan emléket is közöl, melyek történelmünk mélyebb, igazabb megértését segítik elő.” Vö.: Dutka Mária: Két képeskönyv Magyarország történetéről. *Magyar Nemzet*, 1962. december 29. 4.

³¹ Cennerné Wilhelmb Gizella: A Magyar Nemzeti Múzeum ősgalériái. A százéves Történelmi Képcsarnok gyűjteményeiből. *Folia Historica*, 11. 1983. 7-39.; Uő: A magyar barokk provinciális portré stílus-

ban Buzási Enikővel közösen a Magyar Nemzeti Galériában a *Főúri ősgalériák, családi arcképek – a Magyar Történelmi Képcsarnokból* című kiállítást, amely több mint 120 portrét vonultatott fel a Képcsarnok gyűjteményéből. A kiállításához rendkívül színvonalas katalógus is készült, benne Wilhelmb Gizella bevezető tanulmányával és tárgyismertetésekkel.³²

A kora újkori portrékkal kapcsolatos és személyi ikonográfiai kutatásaiból született egyik legjelentősebb munkája, amelyben a Zrínyi család különböző tagjainak ábrázolásait katalogizálta. Elsőként a költő Zrínyi Miklós portréikonográfiáját állította össze 1964-ben, a költő halálának 300. évfordulója alkalmából, amit unokaöccse, Zrínyi Péter portrékatalógusa követett 1970-ben.³³ Wilhelmb Gizella élete utolsó éveiben a Zrínyi család további tagjaira is kiterjesztette kutatásait. Ennek eredményeit önálló kötetben tervezte megjelentetni, amelynek kéziratát halála előtt még leadta a kiadónak, a könyv megjelenését azonban már nem érthette meg, így kéziratát egykori kollégái rendezték sajtó alá.³⁴ A kötet előkészítése során, a költő Zrínyi Miklós ábrázolásai után kutatva jutott élete egyik legjelentősebb felfedezésére is: 1991-ben rátalált a *Szigeti veszedelem* szerzőjének egy kiváló kvalitású, „élet után” készült, azaz hiteles portréjára Csehországban, a Roudnice nad Labem-i kastélyban elhelyezett Lobkowicz-képtárban.

A portréről ekkor már hosszú ideje tudott a hazai kutatás: a bécsi egyetem flamand származású rézmetszője, Gerard Bouttats (1640–1703) ugyanis 1664-ben metszetmásolatot készített a képről, amelyet a szignatúra (*Gerhardus Bouttats univers. Vien. sculp. – Quam Joannes Thomas ad vivum pinxit*) szerint a szintén flamand származású, Bécsben működő mester, Jan Thomas (1617–1678) festett. A portrémetszetről a Történelmi Képcsarnok is rendelkezik példánnyal, a festmény holléte azonban sokáig ismeretlen volt, sőt, a kép fennmaradását is kételyek övezték.

Wilhelmb Gizella a roudnicei kastélyról 1907-ben megjelent német nyelvű műemléki topográfiában, a Lobkowicz-képtárban őrzött portrék jegyzékében figyelt fel a költő Zrínyi Miklós arcképének említésére. 1991-ben egy cseh kollégától – többedik próbálkozásra – fényképet is sikerült szereznie a festményről, amely egyértelművé tette, hogy az a rézmetszet előképéül szolgáló, Jan Thomas által festett portréval azonos. A kép tehát nem pusztult el a történelem viharaiiban, hanem épségben fennmaradt Csehországban. A festmény a rézmetszethez hasonlóan vállig érő hajjal, dolmányban

kapcsolatai. *Történeti Szemle*, 29. 1986. 219–236.; Uő: Az ősgalériától a modern, reprezentatív arcképig. *Magyar Nemzeti Múzeum, konferenciafüzetek I. Széchenyi*. Szerk. Körmöczy Katalin. Budapest, 1991. 19–30. 1985-ben *Reformkori politikus-arcképek* címmel a nagycenki kastélyban rendezett kiállítást. Ld.: Megújul a Széchenyi István Emlékmúzeum. *Magyar Nemzet*, 1985. október 2. 4.

³² Cennerné Wilhelmb Gizella: A portré és a magyar nemesi társadalom. *Főúri ősgalériák, családi arcképek – A Magyar Történelmi Képcsarnokból*. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Buzási Enikő. Budapest, 1988. 26–34. A kiállításra Wilhelmb Gizella válogatta az arcképeket, Buzási Enikő az iparművészeti tárgyakat, Galavics Géza pedig a családfákat.

³³ Cennerné Wilhelmb Gizella: Zrínyi Miklós, a költő arcképeinek ikonográfiája. *Folia Archaeologica* 16. 1964. 189–209.; Uő: Zrínyi Péter képmásai. *Folia Archaeologica*, 21. 1970. 177–192.

³⁴ Cennerné Wilhelmb Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája*. Budapest, 1997.

3. Wilhelmb Gizella az *Erzsébet, a magyarok királynéja* című kiállítás megnyitóján Kismartonban, 1991. június 25-én

4. Gerard Bouttats (Jan Thomas nyomán): Zrínyi Miklós képmása, 1664. Papír, rézmet-szet, 33,3 × 23,7 cm. © Magyar Nemzeti Múzeum – Történelmi Képcsarnok, Budapest

és mentében ábrázolja a költőt, jobbában hadvezéri tevékenységének jelképeként tollas buzogányt tart.

A Jan Thomas által festett félalakos képmás kiváló kvalitásával messze kiemelkedik a korszak magyarországi főúri portréi közül és jól érzékelteti Zrínyi Miklós reprezentációs igényének magas színvonalát. A gróf a környezetében elérhető legrangosabb mesterrel, az 1661-től a bécsi udvarban működő Rubens-tanítvánnyal festette meg képmását.³⁵

³⁵ Az újabb kutatások arra derítettek fényt, hogy Jan Thomasnak több magyarországi megrendelője is volt az 1670 körüli években. Ld.: Galavics Géza: Jan Thomas, az utolsó Rubens-tanítvány és magyar mecénásai. *Művészettörténeti Értesítő*, 54. 2005. 19-40.

A Lobkowicz-gyűjteményben Zrínyi Miklós portréja mellett fia, Zrínyi Ádám (1662–1691) gyermekkori képmását is őrzik.³⁶ A művek minden bizonnyal még a 17. század végén, Zrínyi Miklós menyé révén kerültek Csehországba. Miután Zrínyi Ádám a török elleni felszabadító harcokban, a szalánkeméni ütközetben fiatalon és leszámazott nélkül elesett, özvegye, Maria Katharina von Lamberg-Ottenstein (1664–1717) 1693-ban második férjéül cseh főurat választott Maximilián Arnost Jankovský z Vlasimi személyében. A grófnő a Zrínyi Ádám után hátramaradt ingóságokat – így a kincstárat, a festmény- és fegyvergyűjteményt, valamint a mintegy 600 kötetes könyvtárat (s benne a Szigeti veszedelem kéziratát) is – magával vitte új házastársa lakóhelyére, a morvaországi Bitovba. A portrék később innen kerülhettek a roudnicei Lobkowicz-kastélyba, ahol a festménygyűjtemény 1860-ban összeállított jegyzékében már szerepelnek.

Wilhelmb Gizella 1992-ben egy csehországi út során személyesen is tanulmányozhatta a két Zrínyi-portrét, amelyeket a következő évben önálló tanulmányban is bemutatott.³⁷

A két portré bemutatásra került „a barokk éve” alkalmából 1993-ban a Budapesti Történeti Múzeumban rendezett kiállítás katalógusában is,³⁸ a képek azonban magán a kiállításon nem szerepeltek. A csehországi Zrínyi-portrék – amelyek idő közben visszakérültek a Lobkowicz család tulajdonába – elsőként 2014-ben, Zrínyi Miklós halálának 350. évfordulóján voltak láthatók Magyarországon, a Magyar Nemzeti Galériában rendezett kiállításon, ezt azonban Wilhelmb Gizella már nem érthette meg.³⁹ Elévülhetetlen érdeme marad azonban, hogy több mint háromszáz év elteltével a magyar irodalom- és hadtörténet kiemelkedő jelentőségű alakjának szuggesztív portréját felfedezte a történeti emlékezet és a történeti ikonográfia számára.

CENNERNÉ WILHELMB GIZELLA PÁLYAKÉPE

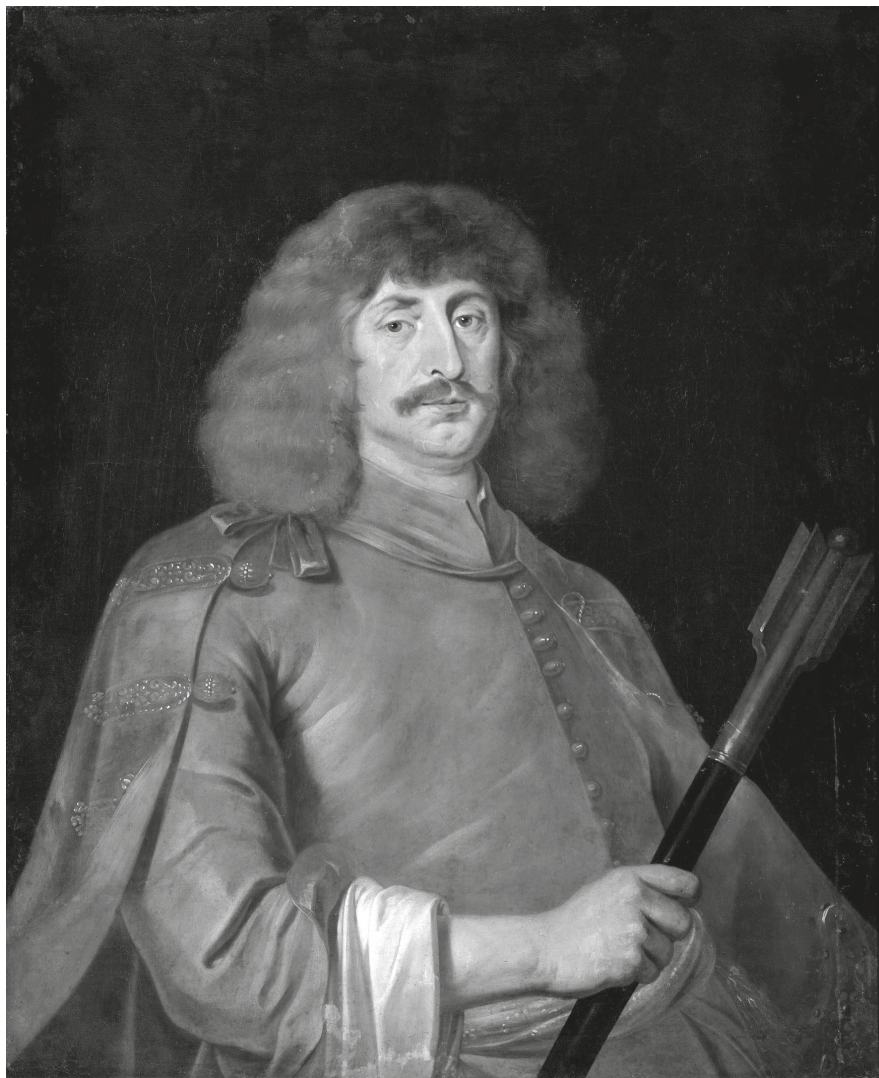
Cennerné Wilhelmb Gizella (Csepel, 1921. szeptember 2. – Budapest, 1995. március 20.) művészettörténész, a magyar történeti ikonográfia kutatója. Édesapja, Wilhelmb Tibor (1893–1968) 1919-ben Selmecbányán szerzett vaskohómérnöki oklevelet, majd 1920-tól 1959-ig a csepeli Weiss Manfréd Acél- és Fémművek (1950-től Rákosi Mátyás Művek) munkatársa volt. Édesanyja Emőki Gizella, férje Cenner Gyula jogász, tanácsvezető bíró (Cenner Mihály színháztörténész testvére) volt. Két gyermekük született. 1931–1939-ben a Mikszáth Kálmán téri Sacré Coeur Budapesti Katolikus Leánygimnáziumban tanult, majd 1939-ben a Szent Margit Leánygimnáziumban érettségizett. 1944-ben, *summa*

³⁶ Tátrai Júlia: Wiener Hofkünstler und die Zrínyis. Porträts in der Lobkowicz-Sammlung. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti / Journal of the Institute of Art History (Zagreb)*, 42. 2018. 95–108.

³⁷ Cennerné Wilhelmb Gizella: Két Zrínyi-arckép Csehországban. *Ars Hungarica*, 21. 1993. 159–162.; Ua.: *Új Művészet*, 4, 1993. 12. 16–18.

³⁸ *Utak és találkozások. Barokk művészet Közép-Európában / Baroque art in Central-Europe. Crossroads.* Kiállítási katalógus/Budapesti Történeti Múzeum. Szerk. Galavics Géza. Budapest, 1993. 361, 363–364.: Nr. 149.

³⁹ *Költő, hadvezér, államférfi: Zrínyi Miklós (1620–1664).* Szerk. Rostás Tibor. Budapest, 2014.

5. Jan Thomas: Zrínyi Miklós képmása, 1662-63. Olaj, vászon, 93 × 75 cm, Nelahozeves, Lobkowitz-kastély

cum laude minősítéssel szerzett művészettörténész diplomát a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1946-tól nyugdíjba vonulásáig, 1985-ig a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának munkatársa volt, ahol hosszú időn keresztül szakszervezeti bizottsági titkár is volt. A 16-18. századi magyar történelmi ábrázolások és portrék egyik legkiválóbb ismerője volt. Elsősorban a kora újkori portrék álltak érdeklődésének előterében. Több bécsi, augsburgi és flamand rézmetsző – Egidius Sadeler, Martino Rota, Elias Wideman, Dominicus Custos – magyar vonatkozású portrémetszeteit dolgozta fel monografikus jelleggel. Összeállította a 17-19. századi magyar történelem több fontos

személyiségének (például Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, Thököly Imre, Görgey Artúr stb.) portréikonográfiáját és összegyűjtötte történeti ábrázolásait, részletesen elemezve azok keletkezési körülményeit. Egyik legnépszerűbb és legnagyobb hatású műve a *Magyarország történetének képeskönyve, 896–1849* címmel 1962-ben megjelent ismeretterjesztő jellegű album. Kitüntetések: Ipolyi Arnold-érmé, 1988; Móra Ferenc-érmé, 1990; MNM Széchényi Ferenc-érmé, 1991; Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tiszteleti tagsága, 1992.

CENNERNÉ WILHELMB GIZELLA BIBLIOGRÁFIÁJA

Cennerné Wilhelmb Gizella bibliográfiája. *Művészettörténeti Értesítő*, 45. 1996. 299–301.; Dr. Cenner Gyuláné Wilhelmb Gizella dr. tudományos publikációinak jegyzéke. *Folia Historica*, 20. 1996. 178–182.

CENNERNÉ WILHELMB GIZELLA FONTOSABB ÍRÁSAI

Über die ungarischen Porträtfolgen von Elias Widemann. *Acta Historiae Artium*, 9. 1957. 325–348.; Magyar litográfiák katalógusa. In: Gerszi Teréz: *A magyar kőrajzolás története a XIX. században*. Budapest, 1960. 115–222. [társszerző. Gerszi Teréz]; Zrínyi Miklós, a költő hadjáratainak grafikus ábrázolásai. *Folia Archeologica*, 13. 1961. 223–234.; *Magyarország történetének képeskönyve. I. 896–1849*. Budapest, 1962.; Adalékok az ifjú II. Rákóczi Ferenc és felesége ikonográfiájához. *Művészettörténeti Értesítő*, 24. 1975. 62–66.; *A szabadságharc kilenc nagy csatája. Than Mór csataképei*. Budapest, 1978.; Than Mór. Budapest, 1982.; Grafikus portrészorozatok Kelet és Nyugat között. *Magyarok Kelet és Nyugat között*. Szerk. Hofer Tamás. Budapest, 1996. 123–133.; *A Zrínyi család ikonográfiája*. Budapest, 1997.

CENNERNÉ WILHELMB GIZELLÁRÓL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Paizs Tibor: A másik Széchényi-érmé tulajdonosa: Az ikonográfus. *Magyar Nemzet*, 1991. december 3. 10.; Szabó János: Cennerné Wilhelmb Gizella (1921–1995). *Turul*, 68. 1995. 110.; Kovács Tibor: Cennerné Wilhelmb Gizella ravatalánál. *Folia Historica*, 20. 1996. 177.; Galavics Géza: In memoriam Cennerné Wilhelmb Gizella. *Művészettörténeti Értesítő*, 45. 1996. 297–298.; Kozák Péter: Cenner Gyuláné Wilhelmb Gizella. *Nők a magyar tudományban*. Szerk. Balogh Margit, Palasik Mária. Budapest, 2010. 148–149. – MMA 143–144. (Basics Beatrix); RÚL IV.: 83–84.; ÚMÉL I.: 994.